

Yakın ve Orta Doğu’da Mezhepsel Çatışmaların Çözümü Bakımından Nâdir Şah Afşar’ın Faaliyetleri ve Necef Komisyonu

Osman KİMYA* Cavid QASIMOV** Uğur GÖK***

Makale Bilgisi	ÖZET
Makalenin Geliş Tarihi: 16.6.2020	İran coğrafyasında kurulan Türk Devletleri Osmanlı Devleti’ni kendileri için en büyük siyasî rakip ola-rak görmüşler. Hal böyle olunca da iki devlet arasında uzun yıllar sürecek mücadelelerin olması muh-temeldir. İran Şah’ı olan Nâdir Şah Afşar döneminde (1736-1747) de mücadeleler devam etti. Siyasî mü-cadelelere rağmen iki İslâm ülkesi arasındaki karşılıklı ilişkiler bu dönemde hareketli bir hal aldı. Nâdir Şah, Osmanlı Devleti ile geçmişten gelen mezhepsel sorunların hallolması için birtakım girişimlerde bu-lunma noktasında kararlıydı. Bu teşebbüslerinden biri de Şiî-Sünni yakınlaşması noktasındaki çabala-rıyla Caferiliğin beşinci mezhep olarak Osmanlı Devleti tarafından tanınması ve İslâm birliğini sağlama teşebbüsünde bulunmasıdır. Nâdir Şah’ın bu teşebbüsüyle Osmanlı-İran devletleri arasında çeşitli mü-zakereler yapılmaya başlandı. Nâdir Şah, Osmanlı Devleti egemenliğinde olan ve aynı zamanda Şiî itika-dı için kutsal bir yer olan Necef kentinde bir konferans tertip etmek için faaliyetlere başladı. Bu girişi-miyle Nadir Şah, Safevî Hanedanlarının takip ettiği Şiî mezhebinin uygulamalarının sonlandırılmasını ve Caferî mezhebinin benimsenmesini amaçlamaktaydı. Ayrıca Sünni ve Şiîlerin mezheplerinin birliğini İslâm âlemi için bir gereklilik olarak görmekteydi. Gayretleri neticesinde Necef’te Sünni ve Şiî âlimler-den oluşan bir kurul toplandı. Ancak, Necef’te kurulmasına vesile olduğu kurul ve bu amaçlar doğrultu-sunda alınan kararlar, tüm üyelerin imzalamasına rağmen uygulama alanı bulamadı. Çalışmada Nâdir Şah Afşar döneminde Osmanlı ve İran arasında geçmişten beri yaşanan dinî ve siyasî sorunlara değin-meye çalışılacak. Tabi bununla Nâdir Şah Afşar’ın hayatı, teşebbüsleri, Necef Komisyonunun toplanma-sı, burada alınan kararlar ve bu komisyonun iki devlet açısından meydana getirdiği etkiler dile getiril-meye çalışılacaktır.
Makalenin Kabul Edilme Tarihi: 26.12.2020	

Anahtar Kelimeler: Nâdir Şah Afşar, I. Mahmud, Osmanlı-İran İlişkileri, Beşinci Mezhep, Necef Komis-yonu.

Nadir Shah Afşar’s Actions and Necef Commission with respect to Resolution of Sectarian Conflicts in the Near and Middle East

ABSTRACT

The Turkic states that were established in the Iranian geography viewed the Ottoman Empire as the biggest political rival. Therefore, long-lasting struggles between the two states became more likely. The struggles continued under the rule of Iranian Shah, Nadir Shah Afşar (1736-1747). Nevertheless, bilateral relations between the two states became more dynamic during the same period. Nadir Shah was determined to make attempts to solve the sectarian problems coming from the past. One of such attempts was making the Shi’ite-Sunni rapprochement and Islamic unification possible by convincing the Ottomans to recognize the Caferism as the fifth sect. This attempt led to a series of negotiations between the Ottoman Empire and Iranian states. Nadir Shah attempted to organize a conference in Necef which was under Ottoman rule and

* Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Van/Türkiye. E-posta: osmankimya65@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4168-5224

** Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Bölümü, Van/Türkiye. E-posta: cavidahmedoglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7566-3181

*** Öğr. Gör. Muş Alparslan Üniversitesi Malazgirt Meslek Yüksekokulu, Muş/Türkiye. E-posta: u.gok@alparslan.edu.tr , ORCID ID: 0000-0002-2150-3171

a holy place for the Shi'ite faith. Nadir Shah's goal was to make Caferism as the official sect of the Safavid Dynasties by putting an end to the existing practices of the Shi'ite faith. In addition, he viewed the sectarian unity between Sunnis and Shi'ites as a necessity for the Islamic world. As a result of his efforts, a council of Sunni and Shi'ite scholars was convened in Necef. However, the unanimously approved decisions taken by the council were never implemented. This study attempts to shed a light on the political and religious problems between the Ottoman Empire and Iran during the reign of Nadir Shah Afşar. What is more, this study will also elaborate on Nadir Shah Afşar's life and attempts, gathering of the Necef Commission, the decisions taken by that Commission, and the importance of this Commission with respect to impacts it created for the two states.

Keywords: Nadir Shah Afşar's, Mahmud I., Ottoman-Iranian Relations, The Fifth Sect, Necef Commission.

GİRİŞ

Sünni ve Şîî mezhepleri arasındaki muhtelif sorunlar yüzünden, ilk dönemlerden itibaren İslâm devletleri arasında bazı sert çekişmeler yaşanmıştır. Böylece dönem dönem bu mevcut problemlerin çözümü için de birtakım görüşmeler yapılmıştır. Bu şekilde yapılan görüşmeler belki de en çok konuşulmuş veya gündemde kalan XVIII. Yüzyılın ortalarına doğru Nâdir Şah ve I. Mahmud arasında vuku bulan mektuplaşmalar ve münazara faaliyetleridir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar ışığında iki taraf arasındaki mücadelenin mezhepsel çatışmanın ötesinde olduğu aşikârdır. Mücadelelerin altında yatan asıl problemin mezhepsel çatışmanın dışında, tarihten gelen komşuluk ilişkileriyle beraber aynı zamanda zuhur eden siyasî rekabetten ve bunun neticesinde oluşan mücadeleden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yani iki İslâm ülkesi arasındaki asıl problemin hâkimiyet ve güç mücadelesi olduğu söylenebilir.

Bu mücadelelerin nedenini Fuad Köprülü şu şekilde aktarmaktadır: *"Tamamıyla siyasi bir mahiyette olan bu harekete karşı, Osmanlı Devleti'nin Sünnî mezhebini şiddetle ön plana çıkartması ve Kızılbaşların Anadolu coğrafyasında yaptıkları kuvvetli propagandasına en sert önlemlerle cevap vermesi zorunlu bir hal almıştı. Dini olarak yansıtılan bu çekişmeler, aslında tamamen siyasi menfaatlere dayanan bir mücadele alanıydı"* (Köprülü, 1977: 245). Bu siyasî mücadelenin de jeopolitik, iktisadî, sosyal ve askerî gibi sebepleri olması da muhtemeldir. Bu mücadeleleri daha iyi anlamak için iki kadim devlet arasındaki ilişki ağının geçmiş dönemlerini bilmekte fayda vardır.

1. NÂDİR ŞAH DÖNEMİNE KADAR OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

İki Devlet arasındaki mevcut ilişki ağı geçmiş tarihlere dayanmaktadır. İslâmiyet'i kabul etmeden çok öncelerde başlayan komşuluk bağları, İslâm dinini kabul etmelerinden sonrada aslında devam etti. Safevîlerin kurulmadan öncesine kadar, birer Türkmen devleti olan Akkoyunlu (1340-1501) ve Karakoyunlu (1351-1469) Devletleri döneminde de mevcut ilişkiler devam etti. Bu iki Türkmen Devletinden Akkoyunlular Sünniliği Karakoyunlular ise Şîîliği mezhep olarak benimsemekteydi. Farklı mezhepler olmasına rağmen bu iki Türkmen Devleti Safevîler ile olan akrabalık bağlarından ötürü bir araya gelebilmişlerdi (Saray, 2006: 26). II. Mehmed'in Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetini tesis etmek için Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ı 1473'te yapılan Otlukbeli muharebesinde yenmesiyle Akkoyunlular Anadolu'dan İran'a doğru çekilmeye başladılar (Oruç Bey, 1973: 60.; Yinanç, 1989: 251-270.; Tansel, 1999: 319-322.; Karaca, 2002: 409).

Ancak bu savaş sonrasında Akkoyunluların zayıflamaya başlamaları ve içi karışıklıkların zuhur etmesi üzerine İran'da yeni bir Türkmen Devleti olan Safevîler idareyi yavaş yavaş ele alarak 1502'de Akkoyunlulara son verdi (Erdem-Uyar, 2002: 880). İki halk arasındaki kadim ilişki ağı Safevîlerin kuruluşuyla birlikte yeni bir döneme girdi (Sümer, 1999: 1). Yeni kurulan bu devlet adını merkezi Erdebil'de bulunan Safevîye tarikatının kurucusu ve lideri olan Şeyh Safiyüddin'den almaktaydı. Bu dönemde bazı iddialar göre Şeyh Safiyüddin'in soy olarak Hz. Ali'nin soyundan gelmektedir. Bu tarikatın kurucuları tarikatın temellerini Şîâ

mezhebine dayandırmak maksadıyla özellikle Şah İsmail döneminde bu iddialarını ortaya atmışlardı (Abbas, 1976: 287). Şah İsmail Safevi Devleti'nin kurarken On iki İmam Şiiliğini devletin temellerine yerleştirdi (Arı, 2001: 13).

Osmanlı Devleti'nin İran'da ki Safevî hanedanıyla ilk siyasî ve dinî faaliyetleri ise XVI. yüzyılın başlarından itibaren başladı. Özellikle bu zaman diliminde tarih sahnesine çıkan Şah İsmail (1500-1524)'in Osmanlı Devleti ile komşu olması mevcut ilişki ağını daha yoğunlaştırdı (Emecen, 2002, 33.; Çelenk, 2005, 55). Osmanlı Sultanı II. Bayezid bir yandan içerde patlak veren Karamanoğulları isyanı ile uğraşırken diğer taraftan Safevîlerin Doğu bölgesindeki faaliyetlerini takip etmeye çalışmaktaydı (Tekindağ, 1968a: 55). Ancak döneminde Şah İsmail Anadolu'da başlattığı Şah Kulu isyanı (1510-1511) çeşitli kargaşalara sebep oldu ve bu kargaşalar neticesinde Osmanlı Devleti'nde taht değişikliği meydana gelerek II. Bayezid yerini oğlu I. Selim'e bırakmak zorunda kaldı (Uluçay, 1959: 1.; Karaca, 2002: 416). Bu şekilde 1512 senesinde başa geçen I. Selim döneminde Şah İsmail ile yine hâkimiyet mücadelesi devam etti.

Dedesî Şeyh Cüneyd ve babası Şeyh Haydar'ın gayretleriyle gelişen Kızılbaşlık ideolojisi Şah İsmail tarafından en olgun hali almaya başladı. Hatta yazdığı şiirler Kızılbaş ideolojisinin en önemli yazılı argümanı olmuştu. Türkmenlerin arasında bir yandan "*zalim Osmanlı yezidinden intikam alma*" düşüncesini yerleştirirken, öte tarafta kutsallaştırılmış ve kendisiyle özdeşleştirilmiş olan Hz. Ali ve Oniki İmam düşüncesini yerleştirerek Anadolu'da kargaşalara zemin hazırladı. İdeoloji öyle bir hal aldı ki bir Kızılbaş için şeyhinin sözüne itiraz etmek küfre eşdeğer görüldü. Bu ideoloji başta Sünni ulema olmak üzere Safevi faaliyetlerinden rahatsızlık duyan çevrelerin bu ideolojiyi eleştirirken kullandıkları Kızılbaşlık temel argümanlardan olmuştur. Kızılbaş kavramı Osmanlı tarafından bir aşağılama ifadesi olarak kullanılacak ve Safevi karşıtı psikolojik savaşın en önemli anahtar kavramlarından biri haline gelecektir (Çelenk, 2005, 54-57).

Hatta iki hükümdar bu dönemde birbirlerine hakaret içerikli pek çok tahrik mektupları yazmıştır. Neticede bu ilki ülke arasında başlayan mücadeleler Sultan I. Selim'in 23 Ağustos 1514'te Çaldıran savaşında Şah İsmail'in kuvvetlerini yenmesiyle Anadolu coğrafyasındaki Kızılbaş faaliyetleri bir dönem de olsa son buldu (Yücel-Sevim,1991:121-122.; Tekindağ, 1968b: 66-67).

Kızılbaş tahrikleri Anadolu'da tamamen sona ermedi ve Şah İsmail 1524'te ölünce yerine Şah Tahmasb geçerek aynı şekilde Osmanlı topraklarında Kızılbaş faaliyetlerine devam etti (Kütükoğlu, 1962: 4). Kanuni Sultan Süleyman, Doğu'da yeniden alevlenen Kızılbaş ayaklanmalarını bertaraf etmek maksadıyla İran'da ki Safevîler üzerine üç kez sefer düzenledi. Bu seferler sonunda 29 Mayıs 1555 tarihinde iki devlet arasında Amasya Muahedesi imzalanarak savaş dönemi bir süreliğine de olsa yerini barış sürecine bıraktı (MD., nr. 111, hk. 1168.; Ahmed Bey, 1274: 624.; Efendiyev, 2007: 105.; Hasân-î, 2002: 16). Sulh dönemi yaklaşık olarak 24 yıl (Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra, II. Selim ve III. Murad son zamanlarına kadar) devam etti (Kalantarı, 1976: 1.; Nevres, 2004: 5).

Şah Tahmasb'tın ölümünden sonra Safevî Devleti'nin başına geçen Şah II. İsmail Amasya Muahedesini hiç sayarak yine Kızılbaş faaliyetlerine başlaması mevcut sulhun sonlanmasına neden teşkil etti (Kütükoğlu, 1962: 21-22.; Ahmed Bey, 1275: 158). Safevi hanedanlarının Doğu Anadolu'da gerçekleştirmeye çalıştığı faaliyetler yeni bir savaşın başlamasına sebep oldu. Tabi ki tek neden bu olmayacak, İran'ın Osmanlı Devleti'ne karşı bazı Avrupa devletleriyle (İspanya, Venedik, Avusturya vs. gibi) ittifak anlaşmaları imzalaması da önemli bir etken olmaktaydı (Tacbahş, 1340: 42). 1577'de başlayan savaş dönemi 1635 yılına kadar ara ara devam ederek çeşitli antlaşmalar (1590'da Ferhad Paşa (İstanbul) Antlaşması ve 1612'de Nasuh Paşa (İstanbul) Antlaşması gibi) imzalandı (Mustafa Nuri Paşa, 1979: 117.;). Ancak Sultan IV. Murad Anadolu'daki bir takım sıkıntıları halledip hâkimiyeti sağladıktan sonra yönünü yeniden Doğu'ya çevirdi. Sultan bizzat şark seferine çıkarak 1635 senesinde Tebriz ve Revan'ı aldı ve 1638'de Bağdat'ı da fethetti. Bunun üzerine İran yeniden bir sulh talep edince 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması iki ülke arasında imzalandı (Solakzade, 1989: II, 548.; Naima, 1280: III, 406-410.; Çelebi, 1287: II, 217).

iki ülke arasındaki mevcut ilişkiler bu antlaşmalar neticesinde ufak birtakım sorunlar olmuşsa da 1721 yılına kadar sulh şeklinde devam etti. XVIII. yüzyılın başlarında Safevîler karışıklık içerisinde olmasına rağmen Osmanlı Devleti bu durumdan faydalanmak uygun olmaz diyerek yeni bir savaşa girişmedi, ancak bu topraklarda ki Sünnî halkın problemlerini halletmeye çalıştı. Hatta karşılıklı elçilikler açıldı. Osmanlı Devleti 1721'de ilk elçi olarak Dürri Ahmed Efendi'yi İran'a gitmesi için görevlendirdi. İran ise bu dönemde Osmanlı Devleti'ne elçi olarak Murtaza Kulu Han'ı gönderdi (Unat, 1992: 59-61.; Raşid Efendi, 1282: 327-350).

İran'ın Rusya ile Osmanlı Devletine karşı yeni bir ittifak antlaşması imzalaması Osmanlı Devleti'ni Safevî Devleti'ne karşı hiddetlendirdi ve 1724'de Osmanlı Devleti sulhu bozarak İran'a savaş ilan etti. Osmanlı Devleti'nin Safevî Devleti'ne karşı muharebeleri başlatmasının asıl nedeni ise Tebriz'i alarak ham ipek gelirini denetimi altına almak istemesiydi. Üç yıl boyunca devam eden muharebeler sonunda Safevî kuvvetleri çok yıpranmaya başladı. Yaşanan muharebeler neticesinde Osmanlı Devleti Tebriz, Urmiye, Erdebil, Gence, Hamedan ve Kirmanşah'ı gibi kentleri ele geçirdi (Mustafa Nuri Paşa, 1979: III-IV, 36.; Ateş, 2002: 86). Bu muharebeler 1727'de Hamedan Muahedesiyle neticelendi (Numan Efendi, 1990: 10). Ancak burada tam bir barış anlaşmasından bahsetmek doğru olmayacaktır. Çünkü iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden başlayan mücadele dönemiyle beraber artık Nâdir Şah başa geçip Osmanlı Devleti ile Sünnî-Şiî diyalogunun başlayacağı zamana kadar gerginlikle geçmiştir.

Nâdir Şah, bu dönemde hem doğuda hem de kuzeyde Hint ve Dağıstanlılara karşı yapılan muharebelerde birtakım başarıları neticesinde Şah Tahmasb'ın en gözde komutanı durumuna gelerek nüfuzunu iyice artırdı ve bu sırada Şah tarafından Kirman ve Sistan taraflarına vali olarak atandı. Nâdir 1727 senesinde imzalanan Osmanlı-İran antlaşmasındaki sulhu bozarak bu dönem de Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan kargaşa ortamından faydalanma çabasına girişti. Osmanlı Devleti bu süre zarfında yaşanan Lale Devri ve bunun neden teşkil ettiği Patrona Halil isyanı gibi hadiseler devleti dış politikada da zor durumda bıraktı. Osmanlı Devleti'nde taht değişikliği yaşandı ve isyancılar Sultan III. Ahmed'i tahttan indirerek yerine I. Mahmud'u Osmanlı Sultanı olarak ilan ettiler (Destârî Salih, 1962: eserin tamamı). Nâdir Şah, Patrona Halil isyanı ve akabindeki karışıklıklar neticesinde taht değişikliğinden faydalanarak Nihavend, Hamedan ve Tebriz'i Osmanlı Devleti'nden geri aldı (Arı, 2001: 46). Kendi soyundan olan Bisütun Han Afşar'ı Tebriz hâkimi olarak ilan etti. Bu sırada İran ülkesinde de taht değişikliği oldu ve Nâdir Şah 1732'de Şah Tahmasb'ı tahttan indirerek onun yerine oğlu III. Abbas'ı yeni İran Şah'ı olarak ilan etti (Uzunçarşılı, 1982: IV, 234)

Daha sonra Nahçıvan ve Revan havalilerini Osmanlı Devleti'nden geri almak için faaliyetlere başladı. Bu sırada ülkesinin doğusunda Abdâlîlerin Afganistan'da karışıklıklara sebep olduklarını öğrenince Tebriz'den Meşhed bölgesine gitmek zorunda kaldı. Nâdir Şah Horasan bölgesinin birliğini yeniden tesis etmek için burada Afganlarla mücadele etti. Afganlılarla mücadelesinde düzeni sağladıktan sonra yeniden yönünü Osmanlı Devleti'ne çevirdi ve İran'dan alınan toprakların geri verilmesini Osmanlı Devleti'nden talep etti. Ancak bu talepleri Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmedi (Uzunçarşılı, 1982: IV 227).

Osmanlı Devleti'ne karşı yeniden mücadeleye geçen Nâdir Şah Bağdat'ı kuşattı, ancak burada Topal Osman Paşa kuvvetleri tarafından mağlup edildi ve yaralı şekilde kaçtı. Yenilgiyi kabul etmeyen bir yapıya sahip olan Nâdir Şah tekrar harekete geçerek Osmanlı Devleti ile savaşmak istiyordu. Osmanlı Devleti'nin bu sırada İran Seraskerî olan Abdullah Paşa'ya asker yardımı ve zahire göndererek kuvvetlerini güçlendirmesi üzerine Nâdir Şah bu savaştan vazgeçti (MD., nr. 139: 418-419). Ardından Osmanlı Devleti ile sulh yapmak için Osmanlı Sultanı I. Mahmud'a ve Sadrazamı Hekimoğlu Ali Paşa'ya çeşitli mektuplar gönderdi (MD., nr. 3: 1-2). Mektuplarında kendisinin de Osmanlı hanedanı gibi Türk olduğunu ve iki ülke arasındaki akrabalık bağlarını ön plana çıkarmaya çalıştı. Ayrıca ilk defa Sünnî ve Şiî birliğini bu mektuplarında dile getirmeye başladı. İki taraf arasındaki yazışmalar neticesinde, daha önce imzalanmış olan Kasr-ı Şirin antlaşmasındaki sınırlara göre bir barış antlaşma imzalandı. Bu barış dönemi uzun sürmedi ve Nâdir Şah'ın Gence'yi kuşatması üzerine iki devlet arasındaki Arpaçay savaşına kadar devam etti ve her iki ülke de bu savaşlar esnasında büyük kayıplar verdi. 1735 yılında iki ülkede bu savaşlara son vererek iki yıl önce imzalanmış olan sulh şartlarını (Gence Antlaşması) kabul ederek yeni bir sulh süreci başlattı. (Arı, 2001: 47).

2. MUGAN KURULTAYI VE NÂDİR'İN İRAN ŞAH'I SEÇİLMESİ

Afşarların Bey'i olan Ali Bey 1723'te ölünce Afşar boyunun başına yeni Bey olarak Nâdir Şah geçti. Bir süre sonra etrafındaki Türkmenleri de alarak İran Şah'ı olan II. Tahmasb'a itaat etmeye başladı. Bu dönemde elde ettiği başarılar neticesinde Şah'ın en önemli komutanı konumuna geldi. Nâdir bu dönemde İran ülkesinde çok etkin rol oynadığından II. Tahmasb'ı tahttan indirerek Meşhed'e gönderdi. Bu durum İran Şah'ı için bir nevi sürgün şeklindeydi (Kimya, 2018: 53). Şah II. Tahmasb artık hayatının geriye kalanını Meşhed'te maneviyat içinde geçirmeye çalıştı. Bu arada İran'ın ileri gelen kişilerini toplayan Nâdir Şah, Tahmasb'ın akıllı bir siyaset izleyemediğini ileri sürerek, Osmanlı Devleti ile savaşmaları gerektiğini vurgulamaktaydı. Nâdir Şah'ın bu siyaseti üzerine, toplantıda bulunan kendi taraftarları, İran ülkesinin Nâdir Şah'ın yardımıyla düşmanlardan temizleneceğini gündeme getirerek Nâdir'e İran Şah'ı olmasını teklif etti.

Bu siyaset oyununda Nâdir ise Safevî Hanedanı ve soyuna karşı saygılı olduğunu ve dolayısıyla tahta Safevî hanedandan birinin oturmasının uygun olacağını ileri sürerek kendisine yapılan teklifi reddetti. Şah Tahmasb'ın kundaktaki oğlu III. Abbas'ı 1732'de İran Şah'ı ilan ederek fiilen yönetimi eline aldı (Ateş, 2002: 58). Bu şekilde zeki davranarak kundaktaki çocuğu başa getiren Nâdir Şah Afşar, aslında karışıklığa meydan vermeden ileride kendisi için Şah olma yolunu açmış oldu. Kendisi, Şah III. Abbas'ın naibi olarak görülse de, işin arka planında ülkenin gerçek hükümdarı konumundaydı. Nâdir Şah'ın bu şekilde arka planda ülkeyi yönetmesi 1736 yılına kadar devam etti (Kimya, 2018: 53). Ancak Şah III. Abbas'ın küçük yaşta beklenmedik bir şekilde ölümü üzerine Nâdir Şah'a ve Afşar hanedanlığına saltanat yolu açılmış oldu.

Nâdir Şah İran ülkesindeki valilere, komutanlara, kadınlara, ulemaya, aşiret beylerine ve tüm ileri gelen beylere İran ülkesi için yeni bir Şah belirlemek maksadıyla 26 Aralık 1735 tarihinde Aras Nehri civarındaki Deşt-i Mugan (Mugan Ovası)'da toplanmalarını emretti. Bu kurultaya yaklaşık olarak 20.000 kişi davetli olarak katıldı. Nâdir Şah ilk başlarda İran Şah'ı olma düşüncelerini kurultayda gizli tuttu, ancak daha sonra İran Şah'ı olma düşüncelerini kurultayda açık bir şekilde dile getirmeye başladı. Taraftarları da Nâdir'in Şah olması için öneride bulundu ve karşı çıkanlar olsa da çoğunluk Nâdir'in Şah olmasını isteyince, Nâdir İran Şah'ı olmayı kabul edeceğini fakat birtakım şartlarının olduğunu ileri sürdü. Nâdir'in ileri sürdüğü şartlar ise şunlardı

- a. Safevî Hanedanının soyundan gelenleri kimse tahta varis veya tahtın sahibi olarak görmeyecek ve Safevî Hanedanından da kim tahta hak iddia etmeye cüret ederse cezalandırılacaktı.
- b. Şah İsmail zamanından beri benimsenen Şîî mezhebinin uzun zaman boyunca Müslümanlar arasında problemlere neden teşkil ettiğini dile getirerek, yine Şîî'ye ait mezhep olan Caferî itikadının benimsenmesini İran halkı için doğru bulduğunu açıklayacak.
- c. Son olarak kendisinden sonra oğullarının yâda soyundan gelen kişileri İran tahtına oturmasını şart koştu.

Nâdir'in ileri sürdüğü tüm maddelere birtakım itirazlar olsa da neticede kabul edilerek yazılı hale getirildi. Bu şartlarla İran'da Şîîlik mezhebinin etkileri azaltılmaya çalışılarak, Caferilik ön plana çıkarılmaya çalışıldı. Kurultay neticesinde 8 Mart 1736'da İran ülkesinin yeni Şah'ı Nâdir Şah oldu. Akabinde kendi adına hutbe okutup para bastırdı. Safevî hanedanlığının son bulmasıyla yeni bir Türkmen boyu olan Afşar Hanedanlığı dönemi İran'da başladı (Kimya, 2018: 53-54.; Ateş, 2002: 188).

3. NÂDİR ŞAH DÖNEMİ OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

1723-1736 yılına kadar sulh dönemleri olsa da Osmanlı-İran savaşları devam etmekteydi. Nâdir Şah, İran Şah'ı olduktan sonra da mevcut mücadeleler devam etti. Nâdir Şah yaşanan mücadelelerde Osmanlı ordularını Kars civarında geri çekilmeye zorlayarak Azerbaycan taraflarını işgal etti ve akabinde Osmanlı Devleti'ne barış isteğinde bulundu. Osmanlı Devleti barış görüşmeleri için Genç Ali Paşa'yı İran'da Mugan kurultayının yapıldığı mevkiye gönderdi. Osmanlı idarecileri IV. Murad dönemindeki sınırların geçerliğini ve

Rusya ile İran arasında yapılan ittifak antlaşmasının iptal edilmesini barış şartları olarak ileri sürdü. Nâdir Şah'ta burada barış görüşmeleri esnasında birtakım şartlar ileri sürdü. Bunlar Caferî mezhebinin hak mezhep olarak kabul edilmesini, bununla da kalmayıp Kâbe'de Caferilik mezhebi için bir rükn kurulmasını şart olarak sundu. Ayrıca İranlı hacıların hac görevlerini rahat yapmalarına izin verilmesi, elçiliklerin karşılıklı açılması ve iki tarafında ellerinde tuttıkları savaş esirlerinin serbest bırakmalarını talep etti (Hakyemez, 2014: 62). Ancak Genç Ali Paşa bu şartları kabul etmek için yetkili olmadığını ve kabul edemeyeceğini dile getirmesi üzerine, Nâdir Şah Abdülbâki Zendege ve Molla Ali'yi Osmanlı Sultanına çeşitli mektuplar yazarak, bazı değerli hediyelerle birlikte elçi olarak İstanbul'a gönderdi (Nâme-î Hümâyûn, 2014: 27).

Nâdir Şah'ın elçilik heyeti Osmanlı Devleti tarafından güzel karşılanarak, ihtimam üzere misafir edildi. Getirilen hediyeler ve mektuplar elçiler tarafından Sultan I. Mahmud'a takdim edildi. İran elçilik heyetinin şartları Osmanlı Devlet adamları tarafından görüşüldükten sonra, Osmanlı idarecileri, Nâdir Şah'ın İran Şah'ı olmasından memnuniyet duyduklarını ifade ettiler. Ayrıca Safevîlerden kalma bid'atları bırakarak ehl-i sünnet itikadına yakın bir akideyi benimsemelerine de Osmanlı uleması cephesinde ve halkı tarafında sevinçle karşılandı. Barış şartlarıyla ilgili olarak ise hacca gidişler ve esirlerin serbest kalması gibi şartlarını olumlu bulmuştu. Fakat Caferiliğin beşinci hak mezhep olarak sayılmasını ve diğer şartları kabul etmeyerek, nedenleriyle birlikte İran Şah'ına uzun mektuplar yazarak sebepleriyle birlikte ifade etmişlerdi (Nâme-î Hümâyûn, 2014: 43-50).

Osmanlı Devleti Mayıs 1738'de aynı şekilde yazılan mektuplar, birtakım hediyelerle beraber Mustafa Paşa ve Abdullah Efendi'yi elçi olarak İran'a gönderdi. Nâdir Şah'ı Osmanlı elçilik heyetini gayet iyi ağırlayarak dostluğunu pekiştirdi. Şah daha sonra Osmanlı idarecileri tarafından kendisine barış şartları için yazılan mektupları okuyunca çok üzölmüştü. Özellikle Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabul edilmemesi, kendisini çok üzmesine rağmen, hediyeleri ve elçilik heyetini hürmetle kabul ederek iki ülke arasındaki mevcut sorunları daha sonra diplomatik yollarla halletmeye çalıştı (Şem'dânî-Zâde, 1989: 65).

4. NÂDİR ŞAH AFŞAR'IN ÇABALARI VE NECEF KOMİSYONU

İki ülke arasında sürekli muharebelerin yaşanması ve sulhun tam sağlanamaması İran Şah'ını üzömekteydi. Farklı iki mezhep arasındaki ihtilafli konuları çözüme kavuşturmak için 1737'den beri aslında yoğun gayretler içerisindeydi. Nâdir Şah, Sultan I. Mahmud'a, Ahmed Paşa aracılığıyla yolladığı mektuplarda ise mezhepler arasında ihtilafli meseleleri görüşmek üzere âlimlerden oluşan bir kurul toplayacağını ve Osmanlı Devleti'nin de bu kurula temsilci göndermesini, İran'daki Şiî âlimleriyle tartışacak bir âlimin Osmanlı Devleti adına katılmasını istedi. Bu sırada kendisi de Dağistan'dan ayrılarak Mugan çölüne gelen Şah ordusunu burada bırakarak, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulunan Bağdat'a geldi. Osmanlı idarecileri tarafından Bağdat'ta güzel şekilde karşılanan Nâdir Şah, burada bulunan kutsal yerleri, Sünni ve Şiî büyüklerinin kabirlerini ziyaret ederek, tahrip olanları tamir ettikten sonra gemilerle Dicle Nehrini geçerek İmâm-ı Âzam'ın kabrini ziyaret etti (Kimya, 2018: 54).

Hanefi mezhebi imamının kabrini ziyaret etmesi ile Osmanlı Devleti'ne dostluk ve barış elini uzatması anlamına gelmekteydi (Hakyemez, 2014: 64). Bu ziyaretleriyle ehl-i sünnette karşı bir düşmanlığının olmadığını da yansıtmıştı. Nâdir Şah, Sünni ve Şiî arasındaki meseleleri çözüme kavuşturmak adına Osmanlı Devleti toprakları dâhilinde bulunan ve Şiî'ler için kutsal sayılan Necef'te bir konferans kurmak için Necef'e geldi. Aslıdan Nâdir Şah Safevîler döneminde yaşanan Şiîliğin mevcut uygulamalarının terk edilmesini, Caferiliğe göre itikat edilmesini daha önce de vurgulamıştı. Bundan dolayı Sünni ve Şiî âlimlerden oluşan bir ilim meclisi oluşturarak bu meselelerin halledilmesini arzu etmekteydi. Nâdir Şah'ın gayreti ve daveti üzerine İran, Horasan, Afganistan ve Maverâünnehir'den Sünni ve Şiî âlimlerin katılacağı bir ilim meclisi veya bir komisyonun toplanmasını ve mevcut sorunların çözölməsi girişimleri sonuç verdi. Nâdir Şah'ın huzurunda toplanan komisyonda ihtilafli konular görüşüldü. Bu komisyona Osmanlı Devleti adına, Osmanlı Devleti'nin Bağdat valisi olan Ahmed Paşa tarafından görevlendirilen Abdullah b. Hüseyin es-Süveydî

başında olduğu bir kurul temsil etmekteydi (Hakyemez, 2014: 64). Toplantının başkanlığını ise yine Osmanlı Devleti'nin temsilcisi Abdullah b. Hüseyin es-Süveydî yaptı. Süveydî kendisi tarihçi olması hasebiyle daha sonra bu komisyonu anlatan bir risale yazmıştır. Yazdığı *"el-Hucecu'l Kafıyye li't-tifaki'l-Fırakı'l-İslamiyye"* risaleye göre bu komisyona 70 kadar Şîi uleması, 7 Afgan uleması, 7 Maveraünnehir uleması ve Osmanlı Devleti adına kendilerinin olduğunu nakletmektedir (Süveydî, 1323: 14)⁵.

Komisyonunda tartışılan ilk mesele Şîilerin iddia ettiği üzere Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin hilafete gelmesi için vasiyetinin bulunduğu meselesiydi. Şîiler ilk dönemlerden beri Hz. Peygamberin kendisinden sonra Hz. Ali'nin Halife olmasını istediğini ve bununla alakalı olarak Hz. Peygamberin vasiyetinin bulunduğunu iddia etmekteydiler. Ancak bu noktada yapılan münazaralarda Şîi âlimleri Sünni âlimlere cevap veremedi. Sünni âlimlerin iddiaları daha sağlam olduğundan Şîiler bu iddialarından vazgeçmeyi kabul ettiler. Görüşülen ikinci mesele ise Şîilerin ilk üç halifeye küfür etmeleri sorunu (Süveydî, 1323: 14-15).

Bu konuda da Sünni âlimlerin delilleri ve iddiaları karşısında Şîi âlimler hataları olduğunu ve bundan da vazgeçeceklerini ifade ettiler. Hatta Şîi ulemasının ifadeleri aynen şöyleydi: *"Bizler (Ashaba) lanetin kaldırılmasını kabul ve taahhüt ediyoruz. Sahabenin gerek fazileti, gerekse hilafeti, iş bu tutanakta belirtilmiş olan tertip üzeredir. Bizden her kim ashaba dil uzatır veya burada tespit edilenlerin hilafına konuşursa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun! Böyle bir durumda Nâdir Şah'ın gazabını kabul ederiz, malımız; canımız ve evladımız ona helaldir"* (Süveydî, 1323: 12). Konferansta yapılan münazaralar çerçevesinde İran'lı âlimler sahabelere küfür ve hakaret etme gibi davranışlardan vazgeçmeleri gerektiğini kabul ettiler (Arı, 2001: 78; Süveydî, 1323: 14-15). Müzakere neticesinde Şîi âlimlerinin üç sahabeye küfür ve hakaret edilmesi şeklinde dil uzatması meselesinde kanaatlerinin değiştiğini, bundan sonra böyle bir duruma izin verilmeyeceğini yazılı bir belge şeklinde hazırladılar ve Şîi ulemanın birçoğu tarafından imzalandı (Süveydî, 1323: 23). Daha sonra kılınan ilk Cuma namazında hutbede sahabeye dil uzatılmaması ve hutbenin Safevîler zamanındakinden farklı okunması bu durumu doğrulamaktaydı.

Diğer bir konu Sünni âlimlerin Şîi'leri kâfirlikle suçlamalarıydı. Sünni âlimlerde böyle bir davranışta bulunmayacaklarına dair kanaatlerini bildirdi. Konferans neticesinde alınan kararları bölge ahalisi tarafından da mutlulukla karşılandı. Nâdir Şah Afşar bu konferansta alınan kararların tüm halk tarafından uyulmasını emreden bir ferman yayınlattı (Arı, 2001: 79). Süveydî, Nâdir Şah ile ilgili; *"Nâdir Şah, Toplanan komisyon sona erdikten sonra İslam birliği ile alakalı olarak bana şunları söyledi; Ben seni Bağdat hâkimi ve valisi Ahmed Paşa'ya göndermek istiyorum. Biliyorum ki o, sizi ve komisyondan alınan kararları beklemektedir. Fakat yarına mani olacağına inanıyorum. Ancak ben yarın Kufe Camisi'nde kılınacak Cuma namazının hutbesinde sahabenin isimlerinin düzenli bir şekilde zikredilmesi ve sahabeler'e dua edilmesi için emir verdim. Küçük kardeşin her durumda büyük kardeşe karşı saygılı olması gerekir. Sonra Nâdir Şah bana şöyle emir buyurdu: Hakikatten Osmanlı padişahı benden daha büyüktür. Zira o, sultanın oğlu sultandır. Sultanlık onun soyundan gelmez. Fakat ben doğduğumda ne babam sultandı ne de atalarım. Benim Sultanlığım kendimle başlamaktadır"* (Karadeniz, 2016: 75; Süveydî, 1323:)

Necef toplantısında görüşmelerde varılan netice, Caferî mezhebinin beşinci hak mezhep olarak kabul edilmesi şeklinde oldu (Hatt-ı Hümayun, nr. 3/92). Nâdir Şah toplantı sonrasında yayınlattığı fermanla Sahabe-i kirama hakaret etmeyi ve Rafıziliğin uygulamalarının terk edildiğini vurguladı. Hatta ehl-i sünnet mezhebini daha iyi şekilde anlamak adına Osmanlı Devleti'nden bölgeye bazı âlimleri göndermesini talep etti (Hatt-ı Hümayun, nr. 5/151). Necef Konferansı neticesinde isteklerini âlimlere kabul ettirdikten sonra asıl önemli sorun bunları Osmanlı Devleti tarafından kabul ettirmekti. Çünkü Osmanlı Devleti daha öncede Caferiliğin beşinci mezhep olması noktasında kesin şekilde karşı çıkmıştı. Konferansta alınan kararları yazılı hale getirip hediyelerle birlikte Osmanlı Devleti'ne bir elçilik heyeti gönderdi. Osmanlı Devleti gelen elçilik

⁵ Süveydî'nin *el-Hucecu'l-ka'ıyye li'ttifaki'l-fırakı'l-İslâmiyyeadlı eseri* Ehl-i sünnet ile Şîa arasındaki ihtilâfları halletmek ve yapılacak araştırmalardan sonra ortaya çıkacak gerçeğe uymak amacıyla Nâdir Şah'ın Mâverâünnehir ve İran'dan bir araya getirdiği Sünni-Şîi âlimleri arasında vuku bulan tartışmayı ve bunların karşısında müellifin sunduğu delilleri içerir. Geniş bilgi için bkz. Abdullah b. Hüseyin es-Süveydî, *el-Hüccetü'l-Kat'ıyye li İttifaki'l-Fırakı'l-İslâmiyye*, Matbaatü's-Saade, Kahire (Mısır), 1323.

heyetini en uygun şekilde ağırladı. Osmanlı uleması tarafından yapılan istişareler neticesinde Nefes komisyonunda varılan kararlara mezhepler konusundan ötürü olumsuz cevap verildi. Nâdir Şah olumsuz cevap gelmesi üzerine bu durumdan pek memnun olmadı, Osmanlı Devleti'ni savaşmakla tehdit etti. Nitekim bu gelişmeler yaşanan olumlu durumların tamamıyla kilitlenmesine neden oldu (Şemdanizâde, I, 1976: 61). Gelen mektupları değerlendiren Osmanlı Devleti savaşmaktan çekinmeyerek aynı şekilde karşılık vererek, hatta iki ülke arasında yeniden vuku bulacak savaşlar için fetvalar yazıldı (Şemdanizâde, I, 1976: 62).

İran elçilik heyeti ile yapılan görüşmeler neticesinde, aslında iki ülke arasında uzun yıllardan beri devam eden sorunların önemli bir kısmının çözümü noktasında karşılıklı müzakereler sağlandı. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti Rusya ile savaş halinin devam etmesi ve aynı şekilde İran'ın ise Hint seferleri ile meşgul olması gibi sebeplerden mezhep konusunun çözülmesi için bir netice sağlanamadı (Uzunçarşılı, 1982: IV, 234). Nâdir Şah her ne kadar mezhep birliği için barıştan yana bir niyette gözükse de Osmanlı Devleti ile savaşma noktasında fırsat buldukça çekinmemektedir.

5. OSMANLI-İRAN ARASINDA YENİDEN SAVAŞ DÖNEMİ

Nefes toplantısı ve akabinde yaşanan gelişmelerin mevcut isteklerin kabul edilmemesi üzerine ilki ülke arasındaki diyalog faaliyetleri yeniden kilitlenmişti. Bu sırada Nâdir Şah yönünü Doğu'ya çevirerek Hindistan ülkesine seferler yapmaya başladı. Hindistan'ın bir bölümünü aldıktan sonra Osmanlı Devleti'nin Hindistan'la olan ilişkilerine son vermeye çalıştı (Unat, 1992: 83). Aynı zamanda Sünni olan Dağıstan ülkesinin ileri gelenlerine mektup göndererek kendisine tabi olmalarını istedi. Yapılan bu çağrının cevapsız kalması üzerine Nâdir Şah Dağıstan'a doğru hareket etti, ancak burada yapılan muharebelerde Dağıstanlılara karşı ağır bir mağlubiyet aldı (Hatt-ı Hümayun, nr. 5/136). Dağıstan halkı Osmanlı Devleti Sultanını halife olarak tanımakta ve İran'a tabi olmak istememektedir. İran orduları Hint seferinden dolayı yıpranmış olduğundan Nâdir Şah yeni bir muharebeyi göze alamadı. Ancak Nâdir Şah bu dönemde Osmanlılara karşı yeniden Rusya ile bir ittifak antlaşması imzalaması üzerine Sultan I. Mahmud bu duruma çok hiddetlenerek Bağdat ve Diyarbakır Valilerine İran ile savaşmalarını istemektedir (Hatt-ı Hümayun, nr.812/37244).

Yapılan karşılıklı hamleler neticesinde Nâdir Şah Osmanlı egemenliğinde bulunan Kerkük kentini ele geçirdi. İran askerleri şehri yağmalayarak zarar vermesi Kerkük halkının tepkisini çekti. Halkın bu yağmalama faaliyetlerine karşı çıkmaları ise pek çoğunu öldürülmesine neden oldu (Sertoğlu, V, 1962: 24-25). Osmanlı kuvvetleri yapılan muharebelerde burayı geri aldı. Ancak Nâdir Şah başarısız olunca rahat durmayarak Musul'u muhasara altına aldı ve ayrıca Bağdat'ın kendisine savaşılmadan teslim edilmesini Osmanlı Devleti'nden talep etti (Hammer, 1983: 47-48.: Hatt-ı Hümayun, nr. 812/37244). Talebi kabul edilmeyince Musul'da kale etrafına lağımlar açtırarak kaleyi ele geçirmek isteyince kaza eseri lağımların patlaması neticesinde İran kuvvetlerinin yaklaşık olarak otuz bin askerin ölmesi ve Yeğen Mehmet Paşa öncülüğündeki Osmanlı kuvvetlerinin Revan'a kadar gelmesi üzerine Nâdir Şah bu kuşatmaları kaldırarak kuvvetlerini geri çekmek zorunda kaldı (Şemdanizâde, 1976: 112).

Nâdir Şah, Kerkük ve Musul kentlerini ele geçiremeyince Temmuz 1744'te yönünü Kars'a çevirerek burayı muhasara etmek için harekete geçti. Osmanlı Devleti Yeğen Mehmet Paşa'yı (MD, nr.151, s.68) Şark Seraskeri olarak vazifelendirmiş ve ayrıca Doğu'daki pek çok kadı ve ileri gelen idarecilere de emr-i şerifler yollayarak Afşar Hanedanı ordusuna karşı asker tedariki ve bunları Mehmet Paşa'nın emrine girmeleri için talimatlar verdi (Hatt-ı Hümayun, nr. 6/195). 21 Ağustos 1745'te yapılan yoğun savaş cepheleri iki tarafı da ağır zayıflara uğrattı. 1742'den beri devam eden muharebelerden iki tarafta yorulmuş ve sulh yolunu istemektedirler. Neticede iki taraf arasında yapılan savaşlara son verilerek yeniden barış görüşmelerine başlandı.

6. SULHUN SAĞLANMASI

Nâdir Şah savaşmakla Osmanlı Devleti'ni alt edemeyeceğini anlayınca siyaset değiştirerek Afşar Hanedanı lehine bir barış antlaşması yapma niyetindeydi. Bu durum üzerine Osmanlı Devleti'ne taleplerini bildiren mektuplar gönderdi (Sertoğlu, 1962: 29). Daha önce Caferiliğin beşinci hak mezhep olmasını istemişti. Ancak Osmanlı Devleti'ne bu şartları kabul ettiremeyeceğini anlayınca, yeni yazdığı mektuplarda Caferî mezhebinin kabul edilmesi ve rükn bulundurma şartlarından vazgeçtiğini bildirdi. Nâdir Şah'ın Caferiliğin beşinci hak mezhep olmasından vazgeçmesinin en önemli nedeni muhtemelen İran ülkesinde bu sıralarda zuhur eden iç isyanlardan ötürü ülkesinin siyasî politikasını güvene almak istemesiydi. Yeni şartlarını yazdığı mektupları elçilik heyetiyle beraber Osmanlı Devleti'ne gönderdi. Osmanlı Devleti gelen elçilik heyetini ihtimamla ağırılarak misafir etti. Daha sonra yeni gelen mektuplar tercüme edilerek, Osmanlı idarecileri tarafından görüldü (C.HR. nr.131/6528; nr.95/4702; C.ML. nr775/31650).

Nâdir Şah yazdığı mektuplarında önceki şartların yerine Van, Basra, Bağdat ve Necef bölgelerinin İran'a verilmesini istemektedir (Hatt-ı Hümayun, nr. 4/126). Ayrıca Osmanlı Devleti'ne karşı hiçbir zaman kötü niyet beslemediğini vurgulamaktaydı (Hatt-ı Hümayun nr. 4/126). Osmanlı Sultanı I. Mahmud'da aynı şekilde Nâdir Şah'ın mektubuna cevaplar yazdı. Sultan mektubunda bu iki İslâm devleti arasında vuku bulan muharebelere son vermek istediklerini ve barıştan yana olduklarının altını çizmişti. Nâdir Şah Afşar'ın mezhep konusundaki ısrarlarından vazgeçmesini ve ayrıca Osmanlı Devleti'nden talep ettiği toprakların (Bağdat, Van, Necef) kendisine verilmeyeceğini belirtti. Ancak IV. Murad devrindeki antlaşmanın geçerliliğini ve sınırların kabul edilmesi şartıyla İran ülkesi ile sulhun sağlanabileceğini bildirdi (MD. nr. 152,s. 121-130).

Yeni mektuplaşmalar Nâdir Şah'ın birçok şarttan vazgeçtiğini göstermekteydi. Akabinde Osmanlı Devlet adamları yaptıkları istişareler neticesinde Nâdir Şah'ın barış teklifini samimi bulup Nazif Mustafa Paşa'yı Osmanlı Devleti elçisi olarak vazifelendirilip İran'a gönderilmesine karar verildi. Mustafa Nazif Efendi sefaretnâmesinde İran ülkesine yaptığı seyahati anlatırken Bağdat'tan itibaren anlatmaya başlar, Bağdat'a varana kadar hangi güzergâhtan geçtiği ve neler yaptığı ile alakalı malumat bulunmamaktadır. Elçilik heyeti 12 Haziran 1746 tarihinde Bağdat'tan ayrılıp, 24 Ağustos 1746'da Nâdir Şah'ın bulunduğu yere ulaşmıştır. Mustafa Nazif Efendi Nâdir Şah'ın bulunduğu çadırı ve kendisi hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra, Nâdir Şah ile yaptığı görüşmelere de yer vermektedir. Görüşme esnasında Nâdir Şah'ın Osmanlı Padişahına karşı derin bir sevgi ve muhabbet duyduğunu, hatta Sultanın İslâm âleminin Halifesi olduğunu vurguladığını aktarmaktadır (Budak, 1999: 23-28).

Mustafa Nazif Efendi, götürdüğü hediyeleri ve mektupları Sultan I. Mahmud adına Nadir Şah'a takdim ederek Osmanlı Sultanının dostluğunu pekiştirmiş ve ardından sulh için müzakere heyetinin yanına geçmiştir (Hatt-ı Hümayun, nr. 6/198; Unat, 1992: 85). Şah ile görüşmesinin ardında barış görüşmelerine başlamak üzere İran heyetiyle buluştuğunu ve burada yapılan barış anlaşmasının teferruatlarını da eserinde anlatmaktadır (Budak, 1999: 34-36). Nitekim iki ülke arasında 4 Eylül 1746 yılında sulh görüşmelerine başlandı. Birkaç günlük müzakereler sonunda anlaşma sağlandı. Anlaşmanın öngörülen maddeleri ise şöyleydi;

- İki devletin dostluğu için üç yılda bir değiştirilmesi şartıyla Osmanlı Devleti'nden İran'a ve İran'dan da aynı durumda İstanbul'a bir elçi gönderilmesi ve giderlerinin ev sahipleri tarafından karşılanacak
- İki ülkenin de daha önceki muharebelerde esir aldıkları kişilerin serbest bırakmaları ve ülkesine gitmek isteyenlere iki tarafında yardım etmesi sağlanacak
- İranlıların bundan sonra Sünnilere ve Sahabelere küfür etmeyi terk edecekler.
- Osman Devleti'ndeki hac görevlileri İranlı hacılara iyi davranacaklar ve hac sırasında İranlı hacılar Osmanlı hacılarına tabi olacaklar.
- Bağdat ve Şam güzergâhından hacca giden İranlı hacıların mal ve can güvenlikleri Osmanlı idarecileri tarafından sağlanacak (Karadeniz, 2011: 75; Arı, 2001: 88).

Bu sulhun sağlanmasıyla birlikte uzun seneler iki İslâm ülkesi arasında devam eden ihtilafli meselelerin birçoğu Nâdir Şah döneminde çözüme kavuşturularak sonlandırıldı. Belirlenen şartların iki devlet arasında karşılıklı kabul edilmesinden sonra Nâdir Şah Osmanlı elçisi Mustafa Nazif Paşa'yı huzuruna davet edip, uzun seneler süren muharebelerden sonra yapılan sulhun İslâm dünyası açısından önemli olduğunu vurguladı. Osmanlı Devleti ile Afşar Hanedanı arasında daha önceleri yaşanan üzücü meseleleri gelip-geçici olarak gördüğünü anlattı. Osmanlı elçilerini uğurlarken dostluğu pekiştirmek adına nâmeler yazmış, inci ve mücevherat ile süslü Hind işi bir altın taht (Taht-ı Tavus), değerli kumaş ve hediyeleri elçilere teslim ederek Sultan I. Mahmud'a gönderdi. (Aktepe, 1975: 28-29).

Nâdir Şah, Osmanlı elçisi Mustafa Nazif ile birlikte yanında Mustafa Han Şamlu ve Mehdi Han Esterabadi'yi İstanbul'a elçi olarak gönderdi (Karadeniz, 2011: 75). Yapılan bu sulh Osmanlı ülkesinde de sevinçle karşılandı ve Osmanlı Devleti Sultanı da aynı şekilde Kesriyeli Ahmed Efendi'yi İran elçisi olarak tayin etti. Ayrıca çeşitli değerli hediyeler, barış anlaşmasının tasdikli nüshası ve güven mektuplarını elçilik heyetine teslim ederek İran'a uğurladı (Unat, 1992: 87-91).

7. İRAN'DA SULHA KARŞI TEPKİLER VE NÂDİR ŞAH'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Nâdir Şah özellikle mezhep konularında Şîî mezhebi yerine Caferiliği ön plana çıkarması ve bu minval üzere 1737'den beri Osmanlı Devleti ile yaptığı diyalog faaliyetleri ülkesindeki muhaliflerin pek hoşuna gitmemekteydi. Bu durumdan ötürü Nâdir Şah kendisine bir suikastın yapılacağından çekinmekte ve Osmanlı Devleti ile bir an evvel bir sulh sağlamak niyetindeydi. Hatta bu sıralarda kendisine muhalif olan ve politikalarını eleştiren pek çok kişiyi idam ettirdi. Nitekim onun çabalarıyla sulh yeniden sağlandı. Bu sulh İran'daki Sünni Müslümanlar arasında memnuniyetle karşılanırken, Şîî'ler arasında da tam tersine tepkilere neden oldu. Şîî'ler Safevîler zamanlarından beri ülkede hemen hemen her konuda söz sahibiydiler. Nâdir Şah'ın Şîîlerin bu durumuna sert tedbirlerle karşılık vermeye başlaması bir karmaşaya sebep oldu (Arı, 2001: 92). Nâdir Şah Revan'da kendisine karşı bir isyan hareketinin patlak verdiğini haber aldı. Bu sırada Nâdir'in ordu komutanları Ali Kulu Han ve Hüseyin Han'da isyancıları tarafından öldürüleceklerini anlayınca, bu durumdan kurtulmak için isyancıların safına geçerek Nâdir Şah'a suikast düzenlemeye karar verdiler. Nâdir Şah bu sırada Afganlıların ileri gelenleri ve Oğuz Beyleriyle Fethâbâd'da çadırında 20 Haziran 1747'de bir istişare tertip etmişti. Bu toplantının akabinde çadırına çekilen Nâdir Şah, muhafız komutanları Salih ve Koca beyler tarafından hunharca öldürüldü (İzzi, 1199: 135).

Nâdir Şah hükümdarlığı sırasında pek çok kez suikast'te maruz kalmış ve hepsinden ölmeden kurtulmayı bir şekilde başarmıştı. Ancak son uğradığı suikast girişimi hayatına mal oldu (Ateş, 2002: 251-252). Şahın öldürülmesinde en önemli etken Şîî âlimleri olmuştu, Nâdir Şah dönemiyle birlikte Caferiliğin resmi mezhep olması bunların çıkarlarına uymamaktaydı. Tek neden tabii ki bu değildi, bir diğer etken Nâdir Şah'ın Safevî hanedanına son vererek etkinliğini azaltması ve Afşar hanedanlığının hüküm sürmesi hadisesiydi. Nâdir Şah Afşar'ın mezhep konusunda başlattığı diyalog faaliyetleri, onun suikast sonucu öldürülmesiyle uygulama alanı bulamadı (Unat, 88-89).

Nâdir Şah'ın suikast neticesinde ölmesi ülkede bir otorite boşluğunu meydana getirdi. Yeğeni olan Ali Kulu Han haberi duyunca amcasının çocuklarını da öldürttü ve ülkedeki tüm hazinelere el koydu. Şah olması için önünde bir engel kalmayan Ali Kulu Han Temmuz 1747'de kendisini yeni İran Şah'ı olarak ilan etti. Bu sırada Osmanlı Devleti yapılan sulhun akabinde Kesreli Ahmed Efendi'yi elçi olarak İran'a gönderdi. Ancak Nâdir Şah'ın ölümüyle Ahmed Paşa'nın İran da ki karışıklıklardan ötürü Bağdat'da beklemesini uygun bulmuş ve haber göndermişti. Daha sonra Bağdat valisi vefat edince Osmanlı Devleti Kesreli Ahmed Paşa'yı Bağdat valisi olarak atadı. İran'a gönderilen elçilik heyeti de geri çağrıldı. Osmanlı Devleti Nâdir Şah'ın öldürülmesinin akabinde bir istişare heyeti kurarak kararlar aldı. Yapılan görüşmeler neticesinde alınan karar gereği İran ile Nâdir Şah döneminde imzalanan sulh anlaşmalarına bağlı kalınması şeklinde kararı varılmıştı (Unat, 1992: 90; Minorsky, 1964: 21). Osmanlı Sultanı yeni İran şahına mektup yazarak Nâdir Şah

ile yapılan son muahedenin geçerliliğinin kendilerince bir sorun teşkil etmeyeceğini belirtmişti (Hatt-ı Humayun, nr. 6/193). Osmanlı belgeleri incelendiğinde Nâdir Şah dönemi İran'ı *Devlet-i Nâdiriyye* ve *Devlet-i Behiyye-i Nâdiriyye* şeklinde isimlendirilmekteydi (MD, nr. 152, s. 324, 326, 359, 362).

SONUÇ

Osmanlı Devleti ve İran arasında Safevîler zamanında başlayan ilişkiler, Şah İsmail ile birlikte mezhebi ihtilaflar şeklinde bir hal almaya başlamıştı. İlişkiler bazı dönemler mücadele ile bazı dönemler sulh şeklinde ilerledi. Nadir Şah iktidara gelince Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini ve özellikle mezhepsel konudaki bazı sorunların çözümü adına Necef'te Sünni ve Şii âlimlerden oluşan bir kurulun toplanmasını sağladı. Temel amaç iki devlet arasında geçmişten gelen mezhepsel ihtilafların çözülmesiydi. Nitekim komisyonda bazı kararlar alındı ve katılan ulema tarafından bu kararlar kabul edilerek imzalandı. Nâdir Şah komisyonda alınan kararları mektuplar şeklinde yazarak ve hediyelerle birlikte elçiler aracılığıyla Osmanlı Devleti Sultanı I. Mahmud'a gönderdi. Fakat Osmanlı Devleti bazı şer'î konular dolayısıyla komisyon kararlarını reddetti. Bu konuda Nâdir Şah Afşar ve Sultan I. Mahmud arasında karşılıklı mektuplar ve hediyeler devam etti. Ancak Nadir Şah'ın tüm gayretlerine rağmen sonuç değişmedi ve Osmanlı Devleti mezhep konusundaki kararlılığından taviz vermedi. İki komşu devlet arasında mevcut ilişkiler birazda olsa bir barış dönemine girmişti. Nâdir Şah, mezhepler konusundaki düşünceleri ve çalışmaları nedeniyle ülkesinde birçok kesimin tepkisini çekti. Hal böyle olunca 1747'de bir suikast sonucunda öldürüldü. Ölümü İslâm âleminde büyük bir üzüntüye sebep oldu. Beklenmeyen ölümü Osmanlı Devleti tarafından da şaşkınlık ve üzüntüyle karşılandı. Öldürülme nedeni olarak farklı fikirler ortaya atıldı. Kimilerine göre Nâdir Şah'ı Sünni olduğunu ve nedenin bu olduğunu, kimilerine göre ise siyasî bir amaç için öldürülmüştü. Nâdir Şah Afşar'ın öldürülme sebebi ne olursa olsun, bu iki mezhebi yakınlaştırma gayretleri, İslâm birliğini sağlamaya yönelik düşünceleri ve muharebelerdeki kabiliyeti takdire şayandır.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Hatt-ı Hümayunlar, Numara: 4/126; 5/151-136; 6/193-195-198; 812/37244

Mühimme Defterleri, Numara: 111, 139, 151, 152

Cevdet Hariciye, Numara: 131/6528.; 95/4702

Cevdet Maliye, Numara: 775/31650

III. Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri, I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2014.

Tetkik Eserler

Aktepe, M., Nadir Şah'ın Osmanlı Padişahı I. Mahmud'a Gönderdiği Taht-ı Tâvus", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 28-29, İstanbul, 1975, 113-122.

Arı, S., Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah - I.Mahmut Dönemi Ehl-i Sünnet-Şii Diyalogu, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Şanlıurfa, 2001.

Atâullah-i Hasânî, "İranlı Tarihçilere Göre Osmanlı-İran İlişkilerindeki Krizin Nedenleri (968-1049/1577-1639)", Tarihten Günümüze Türk-İran Sempozyumu, 16-17 Aralık 2002, Konya, ss. 15-33.

- Ateş, A., Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747), Altınpost Yayınları, Ankara, 2002.
- Barthold, W., İslam Medeniyeti Tarihi, (İzah, Düzeltme ve İlavelerle Çev: Fuad Köprülü, Diyanet Yayınları, Ankara, 1977.
- Budak, A., Mustafa Nazif Efendi'nin İran Elçiliği (1746–1747), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 1999.
- Çelenk, M., 16. Ve 17. Yüzyıllarda Safevî Şiîliği, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005.
- Destârî Salih Tarihî, Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak, (Haz: Bekir Sıtkı Baykal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1962.
- Ebû Sehl Nu'mân Efendi, Tedbîrât-ı Pesendîde, (Haz: İbrahim Savaş), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990.
- Ebu'l-Berekât Abdullah b. Hüseyin el-Bağdâdî Süveydî, el-Hüccetü'l-Kat'iyye li İttifaki'l-Firaki'l-İslâmiyye, Matbaatü's-Saade, Mısır, 1323.
- Efendiyev, O., Azerbaycan Safeviler Dövleti, Şerg-Qerb Yayınları, Bakü, 2007.
- Emecen, F., "Osmanlı Devleti'nin Şark Meselesi'nin Ortaya Çıkışı İlk Münasebetler ve İç Yansımaları", Tarihten Günümüze Türk-İran Sempozyumu, 16-17 Aralık 2002, Konya, ss. 33-49.
- Erdem, İ.- Mustafa Uyar, "Akkoyunlular-Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", Türkler Ansiklopedisi, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 873-881.
- Feridun Ahmed Bey, Münşeatü's-Selâtin, I-II, İstanbul, 1275.
- Hakyemez, C., Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Hammer, B. J. V., Büyük Osmanlı Tarihi, I-XVII, (Çev: Mümin Çevik-Erol Kılıç), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.
- İzzi Süleyman Efendi, Tarihi İzzi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1199.
- Kalantarı, Y., Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri (1797-1834), (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens), İstanbul, 1976.
- Karaca, B., "Safevî Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevî İlişkileri", Türkler Ansiklopedisi, IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 409-418.
- Karadeniz, Y., "İran ve Osmanlı Devleti Arasında Mezhebi İhtilafların Azaltılması ve İslam Birliği Teşebbüsleri (1555-1746)", Asia Minor Studie-İnternational Journal Of Social Sciences, IV, Sayı: 8, Amasya, 2016.
- Katip Çelebi, Fezleke, II, İstanbul, 1287,
- Kimya, O., "Nadir Şah Afşar Dönemi Osmanlı-İran Münasebetleri İle İlgili Türkiye'de Yapılan Akademik Çalışmalar", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, İlkbahar 2018, V, Sayı: 14, ss. 48-66.
- Kütükoğlu, B., Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1590), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1962,
- Minorsky, V., "Nâdir", İA, IX, MEB Yayınları, İstanbul, 1964, ss. 21-31
- Mirza Abbaslı, "Safevîlerin Kökenine Dair", Belleten, XL, Sayı:158, Ankara, 1976.
- Mustafa Naîma Efendi, Tarih-î Naima, III, İstanbul, 1280,
- Mustafa Nuri Paşa, Netayic'ül-Vukuat, I-IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979.
- Nevres, A., Tarîhçe-i Nevres, (Haz: Hüseyin Akkaya), Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2004, -
- Oruç Bey, Oruç Bey Tarihi, (Haz: Nihal Atsız), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1973.

- Raşid Efendi, Râşid Tarîhî, (1070-1131/1660-1721), I-V, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1282,
- Saray, M., Türk İnan İlişkileri, Atatürk Araştırma merkezi, 2006,
- Sertoğlu, M., Mufassal Osmanlı Tarihi, V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1962.
- Solak-Zâde Mehmed Hemdemî, Solak-Zâde Tarihi, II, (Haz: Vahid Çubuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- Sümer, F., Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Şem'dânî-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Mür'it Tevârih, I, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, (Haz: M. Münir Aktepe), İstanbul, 1976.
- Tacbahş, A., İnan der Zaman-ı Safevîyye, Tebriz, 1340.
- Tansel, S., Fatih Sultan Mehmet'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Tekindağ, Ş., "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İnan Seferi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XVII, Sayı: 22, İstanbul, 1968, ss. 65-70.
- Tekindağ, Ş., "Şah Kulu Baba Tekelü isyanı", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 3, (Aralık 1967), ss. 34-39.
- Uluçay, Ç., "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu" Tarih Dergisi, VI/ Sayı: 9, İstanbul 1959, ss. 61-74.
- Unat, F. R., Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992,
- Uzunçarşılı, İ. H., Osmanlı Tarihi, IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1982.
- Yinanç, M. H., "Akkoyunlular", İA, I, MEB Yayınları, İstanbul, 1978, ss. 251-270
- Yücel, Y. - Ali Sevim, Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991,